

VÍRA A KULTURA

PODLE MICHAELA PAULA GALLAGHERA

Barbora Šmejdová

Článek se zabývá tématem vztahu víry a kultury, jak je reflektován v díle fundamentálního teologa a irského jezuita Michaela Paula Gallaghera. Nejprve objasňuje, jakým způsobem tento autor rozumí pojmům „víra“ a „kultura“. V následujících řádcích vysvětluje vztah mezi těmito dvěma stranami dialogu se specifickým zřetelem k současnému postmodernímu kontextu. Gallagher si všímá toho, jak postmoderní kultura blokuje cestu k víře, ale také jak dokáže člověka otevřít pro přijetí evangelia. Jeho poznatky nezůstávají pouze na rovině teorie, ale mají za cíl dát inspiraci těm, kteří hledají cestu k účinnému předávání víry v dnešním světě.

MGR. ET Bc.
BARBORA ŠMEJDOVÁ
vystudovala obory
katolická teologie na
Katolické teologické
fakultě a anglistika-ame-
rikanistika na Filozofické
fakultě Univerzity
Karlovy v Praze.

„ba jsou tak hlouš, že by rádi slyšeli
hlas Pána Krista na gramofonové desce“
(Vladimír Holan, *Noc s Hamletem*)

Téma vztahu víry a kultury je natolik široké, že není v možnostech tohoto článku je plně vyčerpat. Na druhou stranu představuje otázky, které se nedají zatlačit pouze na teoretickou rovinu, ale týkají se osobně každého křesťana v dnešní době. Každý totiž dříve či později musí vymezit vztah mezi svou vlastní vírou a kulturou, která jej obklopuje, protože **křesťanská víra a kultura v postmoderní společnosti nejsou synonyma**. Právě naopak. Tyto dvě oblasti na sebe často narážejí, mnohdy si odporují, ale zároveň **jedna druhou nutně potřebuje**. S tímto napětím se v praxi setkávají především ti, kteří se zabývají náboženskou výchovou, protože právě oni mají za úkol posilovat své

svěření ve víře navzdory jejich kultuře, ale také s její pomocí. Michael Paul Gallagher, fundamentální teolog a jezuitský kněz s irským původem, se této problematice delší dobu aktivně věnuje. Sám dnes učí fundamentální teologii na univerzitě Gregoriana v Římě. Předtím ale působil téměř dvacet let jako vysokoškolský učitel literatury na univerzitě v Dublinu. Během svého života měl tedy možnost podrobně se seznámit se světem literatury, divadla a filmu a to nepochybně ovlivnilo také jeho teologickou reflexi týkající se vztahu kultury a víry. To je jeden z důvodů, proč je přínosné představit toto téma právě z jeho pohledu.

V následujících odstavcích nejprve ukážeme, jakým způsobem Gallagher rozumí pojmům „víra“ a „kultura“. Poté se zaměříme na negativní a pozitivní dopady současné kultury na schopnost člověka otevřít se křesťanské víře.

Co je to víra?

Odpověď na otázku, co Gallagher chápe pod pojmem „víra“, můžeme najít s menším či větším důrazem ve většině jeho díla. Ať už se jedná o slovníkovou definici nebo o populárně naučný text pro mladé, Gallagher neustále zdůrazňuje, že **hlavní identita víry spočívá v poznání, které se rodí ze vztahu**. Víra na jedné straně předpokládá poznatelnost toho, v koho věříme. Na druhé straně to, co nás poutá k Bohu, není logické vysvětlení

nebo matematický důkaz Boží existence, ale láska.¹ Ve víře totiž nepoznáváme něco, ale někoho.

Ve své knize *Questions of Faith* si Gallagher půjčuje obraz od von Balthasara:

Když chcete rozumět, co je víra, představte si úsměv novorozeněte. Opravdový úsměv můžeme většinou pozorovat až v průběhu druhého měsíce. Balthasar o něm mluvil jako o prvním výrazu svobody, který má svůj původ v tom, že je dítě milováno matkou. Když se objeví první úsměv, co nám říká? ... Dlouho před tím, než se dítě naučí mluvit, sděluje svým úsměvem: „Vím, že mě má někdo rád.“ A toto je právě jádro křesťanské víry. Poznáváme dar, vztah, ke kterému nás zve Bůh. Dlouho před naším vrtkavým „ano“ nás obklopuje Boží „ano“ stejně jako mateřská láska.²

Podobně jako novorozeně, které se usmívá na matku, nemůže pochopit její dospělý svět a její způsob myšlení, zůstává i Bůh pro člověka, který v něho věří, stále neznámý a nepochopitelný. Dítě však vnímá matčinu utěšující přítomnost a s důvěrou se otevírá vztahu, který již nevyžaduje odpovědi na další otázky. Podobně věřící člověk vnímá proměňující přítomnost Boha. Víra je tedy něco jiného než pouhé prohlášení: „Věřím, že Bůh existuje.“ Jádro víry spočívá spíše ve vyznání: „Věřím v Tebe.“³

Gallagher dále zdůrazňuje, že **naši schopnost odpovědět na Boží pozvání určují podmínky, které se nenacházejí prvotně v oblasti náboženství, ale jsou původně čistě lidskou zkušeností**. Je obtížné dosáhnout víry, pokud člověk zůstává uzavřený a bez hloubky. Víra tedy nemůže být nikdy oddělena od našeho způsobu života.⁴ Spíše naopak. Naš způsob života může být buď uzavřený, nebo otevřený víře. Pokud je tedy podstatou víry vztah, je pro každého člověka určující, jaké má vztahy také k ostatním lidem kolem sebe. **Přátelství je** proto pro Gallaghera **jedním ze základních odrazových můstků k víře**. Právě přátelství znamená to, že jsme zde jeden pro druhého navzdory změnám a připraveni odpouštět.⁵ Ne náhodou nás Ježíš naučil modlit se: „odpusť nám naše viny, jako i my odpouštíme našim viníkům“. Není totiž možné, aby to, jak se stavíme ke světu okolo sebe, bylo oddělené od způsobu, jak prožíváme svoji víru. **Na druhou stranu víra zpětně proměňuje náš život a naše okolí**. Víra tedy není soukromou záležitostí, ale přímo ovlivňuje společnost a spolutvoří historii. Proto Gallagher říká, že **víra, která se nestane kulturou, nemůže být nikdy žitá naplno**.⁶

Co je to kultura?

Na tuto otázku se v rozsáhlých monografiích pokouší odpovědět nemalý počet sociologů, antropologů, kritiků umění či teologů. Je tedy mimo naše možnosti tuto dlouhotrvající diskusi shrnout v následujících řádcích. Ani Gallagher se nepokouší formulovat konečnou definici kultury, ale ve své knize *Clashing Symbols* cituje hned několik definicí, ze kterých vybírá podstatné prvky pro téma vztahu kultury a křesťanské víry. Pro naše potřeby můžeme Gallagherův výčet ještě zúžit na následující body:

1. Kultura je výhradně lidským produktem, ztělesněním lidské svobody a transcendence.
2. Jakožto lidský konstrukt není neomylná a potřebuje být tříděna a obnovována.
3. Je dědictvím minulosti, ale přizpůsobuje se novým historickým a geografickým podmínkám.
4. Kultura je nositelem významů, hodnot, zvyků a tradice. Tyto výrazy jsou zachovávány institucemi a systémy.
5. Kultura je východiskem řady vybraných domněnek a předpokladů, které jsou nevědomě podporovány určitou skupinou či společností. Kultura má takto přímý vliv na kvalitu a způsob prožívání náboženské víry.
6. Vysoká kultura zahrnuje kromě umění a literatury také náboženství.⁷

Jak si ale představit takový prostor, který nazýváme kulturou? Gallagher nabízí sérii metaforických paralel: Kultura je jako „vzduch, který dýcháme, ať zdravý nebo znečištěný; ...klec která tu je a není, jako když mim předstírá, že je uvnitř skleněného boxu; ...děloha, kde se člověk cítí jako doma, aniž by věděl, že jsou okolo i jiné světy“.⁸

Kultura je tedy od člověka neoddělitelná a každé naše pojednání o ní je do značné míry už podmíněné kulturním kontextem, ve kterém se pohybujeme. Kultura totiž nevyhnutelně **určuje perspektivu, ve které vnímáme svět okolo sebe**. Víra sice není primárně svázána s žádnou konkrétní kulturou a může se projevat v jakékoliv kultuře, ale Gallagher poukazuje na skutečnost, že ani víru nikdy nenajdeme v čisté formě. Vždy byla a je vázána na nějakou kulturu. Proto **je dialog mezi vírou a kulturou svým způsobem vždy dialogem dvou kultur**.⁹

Na základě tohoto popisu můžeme vidět, že není jednoduché určit, zda dnešní kultura víru ničí, nebo jí naopak prospívá. Tohoto problému si všímá i Gallagher, když říká, že

„každá teologická reflexe týkající se tohoto tématu musí zohledňovat dvojí roli kultury. Kultura může být pro víru nebezpečná, ale stále pro ni zůstává nepostradatelná. Kultura může opravdu blokovat naslouchání Slovu, ale je to

William Turner: *Válečná loď Téméraire je vlečena do svého posledního přístaviště, kde bude rozebrána*

také klíčový prostor imaginace, schopný rozvíjet nový jazyk víry, který odpovídá rodící se citlivosti dneška.“¹⁰

V tomto zorném úhlu je strukturována druhá část článku, která se zabývá postmoderní kulturou a jejím vztahem k víře. Ten, kdo se zabývá náboženskou výchovou, si totiž musí být vědom nejen nástrah, které dnešní kultura víře připravuje, ale také toho, jakým způsobem může kultura víru rozvíjet.

Postmoderní kultura jako prostor pro víru nebezpečný

V knize *Clashing Symbols* Gallagher cituje básníka a kritika T. S. Eliota, který před více než padesáti lety konstatoval: „Problémem dnešní doby není jen neschopnost uvěřit určitým výročkům o Bohu, kterým věřili naši předkové, ale neschopnost cítit k Bohu a člověku to samé jako oni.“¹¹ Tento výrok dnes neztratil na své aktuálnosti. Spíše naopak vystihuje zničitelný dopad, který má postmoderní kultura na schopnost lidí otevřít se víře.

Jak jsme ukázali, základním předpokladem víry je otevřenost pro vztah, protože víra je především vztah s živým Bohem. **Postmoderní kultura s sebou ale nese určité aspekty, které člověka vztahu uzavírají**. Jedná se zejména o nový pocit osamělosti a izolovanosti, ztrátu vazeb a lhostejnost.¹² V knize *Křesťanství a moderní kultura* Gallagher poukazuje na to, že „apatie k náboženství může existovat spolu s náboženskou praxí... Znamená to, že za chozením do kostela se může skrývat téměř mrtvé náboženství, neexistence skutečné modlitby a všechno prostupující vědomí neskutečnosti Boha.“¹³ Z čeho ale taková lhostejnost pramení? Autor pokračuje: „Zaručeným receptem na apatii, a to nejen na náboženském poli, je sedět hodiny před televizí a dívat se na povrchnosti, které nabízí. Nechat se znesvobodnit spotřebním způsobem života, buržoazním rájem, definitivně vede k... odmítnutí křesťanské víry.“¹⁴

V tomto bodě Gallaghera doplňuje Marko Rupnik, který se věnuje tématu amerického vlivu na dnešní kulturu. Ukazuje, že **Spojené státy** dnes představují **kulturní velmoc, jež udává styl myšlení představující hodnoty, které se staly prototypem a cílem všech**.¹⁵ Jedná se především o historicky a kulturně podmíněný žebříček hodnot, stavící na nekompromisním individualismu a soběstačnosti. Hrdinové amerických filmů a románů na prvním místě touží po neomezené svobodě, prosperitě a dobrodružství stejně jako evropští osadníci nového kontinentu, kteří se vydali za utopickým americkým snem.¹⁶ Myslím, že Rupnikovo tvrzení představuje výzvu katechetům, kteří by měli poznat americký způsob myšlení a s ním spojenou kulturu, jež na nás silně působí, a být schopni rozeznat myšlenky a hodnoty, které jsou na ní vystavěny. Vraťme se ke Gallagherově metafoře. Jestliže je kultura jako imaginární skleněný box, měli bychom se snažit poznávat, kudy vedou jeho stěny, abychom byli svobodnější ve vnímání světa okolo sebe.

Gallagher proto říká, že **každá náboženská výchova by měla poukázat na tyto odlišující aspekty dnešní kultury a pomáhat lidem zbavit se jich**. Dodává, že být křesťanem v dnešní době znamená být členem hnutí odporu distancujícího se od povrchního života, který mainstream dnešní kultury nabízí.¹⁷

Postmoderní kultura jako živná půda víry

Bylo by však chybou vnímat pouze negativa současné kultury, označit tuto kulturu jako špatnou, distancovat se od ní a uzavřít se ve vlastním světě. Samozřejmě nemůžeme také bez uvážení akceptovat všechno, co současná kultura nabízí. **Abychom ale byli schopni vést s touto kulturou dialog, je třeba také poznávat, jak v ní působí Duch svatý**.¹⁸ V minulém odstavci

jsme popsali některé z odlišujících aspektů naší kultury. Nyní se zaměříme na to, jakým způsobem může otevírat cestu k plné lidství.

Obrácenou stranou mince problému postmoderní kultury pramenící z výše popsaného pocitu prázdnoty a lhostejnosti je silná touha tento led prolomit. Gallagher mluví o **spirituální vyhledávlosti a o nové otevřenosti k náboženským otázkám**.¹⁹ Hlavní rozdíl mezi postmodernou a modernou vidí totiž v tom, že postmoderní člověk začíná pochybovat o některých klíčových myšlenkách moderny. Pevná víra ve vědu a pokrok už není dnes pro člověka jistotou. Postmoderna se dívá s nedůvěrou na lidskou dominanci nad planetou a na utopické vize historie.²⁰ Ekologie a feminismus označují začátek nového pojmání světa, které otevírá člověka novým horizontům.²¹

Postmoderní člověk nachází své útočiště ve spiritualitě vyjadřené pomocí negativní teologie; teologie, která zdůrazňuje tajemství a vyhýbá se přímým výpovědím o Bohu, když říká spíše, kdo Bůh není, než kdo Bůh je. Postmoderna nemá důvěru k předkládání jednohlasného vysvětlení tajemství a k laciným slovům.²² Právě proto je jedním ze základních úkolů inkulturace²³ přizpůsobit jazyk hlásání evangelia, aby byl srozumitelný postmodernímu člověku a odpovídal této utvářející se citlivosti. Gallagher proto poznamenal, že **dnes čelíme spíše krizi jazyka víry než krizi víry jako takové**.²⁴

V této souvislosti se dostáváme k poslednímu bodu, který je nezbytné při reflexi Gallagherovy teorie víry a kultury zmínit. Jedná se o **roli představivosti v úkonu víry**. V knize *Křesťanství a moderní kultura* Gallagher říká, že „Bůh v Bibli zřídka kdy buď dokazuje, nebo nařizuje; místo toho recituje básně a vypráví příběhy a prostřednictvím obrazů nabízí svobodu rozhodnutí. Z tohoto odhalování pramení víra, z odhalování, v němž je představivost ústředním pramenem při zprostředkování mystéria.“²⁵ Metaforický jazyk, symbolika a podobenství tedy není něčím, co tvoří nadstavbu k víře, ale je její nezbytnou součástí. Gallagher se opírá o další autory, jako je J. H. Newman, Rahner, von Balthasar nebo Lonergan, když ukazuje, že představivost hraje nezastupitelnou roli při odpovědi na Boží pozvání ke vztahu. Víra, jak ji Gallagher popisuje, se nemůže omezit pouze na rovinu rozumu a vysvětlování. Ačkoliv se víra opravdu později rozvíjí pomocí rozumu, představivost stále zůstává podstatnou formou porozumění.²⁶ Představivost totiž není pojem, který se vznáší v rovinách abstrakce, ale je to nástroj, který každý den používáme při pozorování světa okolo sebe, protože určuje kvalitu konečného obrazu naší reality. Představivost nás zbavuje povrchnosti a otvírá nové obzory a je to právě kultura, která nám předkládá způsob, jak si představujeme smysl a cíl naší existence.²⁷ Literatura a další formy umění tříbí naši vnímavost a dávají nám možnost zakoušet rovinu sebepřesážení, kterou mají s teologií společnou.²⁸ Gallagher říká, že „pokud opomíjíme hudbu, představivost a umění, potlačujeme svou schopnost údivu, transcendence a náboženské zkušenosti“.²⁹

Závěrem

Co nakonec z těchto střípků Gallagherových myšlenek konkrétně plyne pro katechetickou praxi? Poznávejme kulturu, ve které žijeme my i ti, kterým máme otevírat cestu k víře. Snažme se tak

porozumět obsahu našeho pomyslného skleněného boxu, který nese jméno kultura, abychom byli schopni správně rozlišit, co dobrého nabízí a čemu je třeba se vyhnout. Nepodceňujme roli představivosti a rozvíjejme ji u sebe samých i u svých svěřenců. Gallagher nás vybízí k tomu, abychom si uvědomili, že rozumné vysvětlování víry je jen jednou ze součástí katecheze. Pokud se ale chceme dotknout srdcí svých posluchačů, nebojme se vstoupit do světa příběhů a poezie.

Poznámky:

- 1 Srov. GALLAGHER, M. P. Faith. In Philip, S. (ed). *The New SCM Dictionary of Christian Spirituality*. London: SCM Press, 2005, s. 297.
- 2 GALLAGHER, M. P. *Questions of Faith*. Dublin: Veritas, 1996, s. 33.
- 3 Srov. GALLAGHER, M. P. Faith, s. 298.
- 4 Srov. tamtéž, s. 297.
- 5 Srov. GALLAGHER, M. P. *The Human Poetry of Faith*. London: Darton, Longmann and Todd, Ltd., 2003, s. 15.
- 6 Srov. GALLAGHER, M. P. *Clashing Symbols: An Introduction to Faith and Culture*. London: Darton, Longmann and Todd, Ltd., 2003, s. 121.
- 7 Srov. tamtéž, s. 25–26.
- 8 Tamtéž, s. 11.
- 9 Srov. tamtéž, s. 118.
- 10 Tamtéž, s. 74.
- 11 Eliot, T. S. *On Poetry and Poets*. London: Faber & Faber, 1957, s. 25.
- 12 Srov. GALLAGHER, M. P. *Clashing Symbols: An Introduction to Faith and Culture*, s. 105–106.
- 13 GALLAGHER, M. P. *Křesťanství a moderní kultura*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2004, s. 28.
- 14 Tamtéž, s. 28–29.
- 15 Srov. RUPNIK, M. Otázka kultúry. In ŠPIDLÍK, T., et al. *Spiritualita, formácia & kultúra*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 1995, s. 158.
- 16 Srov. PROCHÁZKA, M., ROBBINS, D. American Literature: Beginnings to 1914. In QUINN, J. (ed.) *Lectures on American Literature*. Praha: Karolinum, 2011, s. 15.
- 17 GALLAGHER, M. P. *Clashing Symbols: An Introduction to Faith and Culture*, s. 134.
- 18 Srov. tamtéž, s. 141.
- 19 Srov. tamtéž, s. 109–110.
- 20 Srov. tamtéž, s. 105.
- 21 Srov. tamtéž, s. 110.
- 22 Srov. tamtéž, s. 110.
- 23 Jelikož zde není prostor věnovat se podrobně tomuto důležitému a zajímavému tématu, mohu odkázat na článek Jiřího Peška, který ho pro *Cesty katecheze* zpracoval v prvním čísle z roku 2010. Článek nese název „Inkulturace“. Dostupné na: <http://www.cestykatecheze.cz/casopis/2010-1/Inkulturace.html>. (Citováno dne 8. 9. 2013.)
- 24 Srov. GALLAGHER, M. P. *The Human Poetry of Faith*, s. 130.
- 25 GALLAGHER, M. P. *Křesťanství a moderní kultura*, s. 109.
- 26 Srov. tamtéž, s. 107.
- 27 Dostupné na: <http://www.uia.mx/shapingthefuture/files/3-Topics-Identity/Identity-Mission-Gallagher-EU.pdf>. (Citováno dne 8. 9. 2013.)
- 28 GALLAGHER, M. P. Retrieving Imagination in Theology. In PIERCE, A., SMYTH, G. *The Critical Spirit: Theology at the Crossroads of Faith and Culture*. Dublin: The Columba Press, 2003, s. 207.
- 29 GALLAGHER, M. P. *Clashing Symbols: An Introduction to Faith and Culture*, s. 111–112.

Summary: Faith and Culture in the Work of Michael Paul Gallagher

The article deals with the topic of the relationship between faith and culture as reflected in the work of Michael Paul Gallagher. At first, it explains his notion of the terms “faith” and “culture”. The following part describes the relation between these two with regard to the contemporary postmodern context. The relation is complex since culture can block human disposition to faith, but at the same time it is an area necessary for opening human heart to God. The purpose of the article is to serve as an inspiration in catechesis, which is suggested in the conclusion.